СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кобилецький М. М., Калмикова О. В. Адміністративно-правовий статус військових адміністрацій в умовах воєнного стану. Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична. 2025. Вип. 46. С. 623-630.
2. Про встановлення обмежень щодо проведення полювання та регулювання питань мисливства в період воєнного стану на території Львівської області : наказ начальника Львівської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 154/22. URL: https://loda.gov.ua/documents/36881
3. Про заборону відвідування лісів та здійснення полювання на території Харківської області у період воєнного стану : розпорядження начальника Харківської обласної військової адміністрації від 08.08.2022 № 114 В. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/1171/117059/files/114.pdf
4. Про встановлення обмежень щодо проведення полювання та регулювання питань мисливства в період воєнного стану на території Вінницької області : наказ начальника Вінницької обласної військової адміністрації від 17.01.2025 № 17. URL: https://new.vin.gov.ua/oda/normatyvno-pravovi-dokumenty/995-nakazy-nachalnyka-oblasnoi-viiskovoi-administratsii-za-2025-rik/68155-nakaz-17-vid-17-sichnia-2025-roku

Довганич В.А.,
кандидат юридичних наук,
старший оперуповноважений в особливо важливих справах
Третього оперативного відділу Територіального управління
Державного бюро розслідувань, розташованого у м. Львові,
полковник ДБР

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК ЧИННИК ЗАПОБІГАННЯ КОРУПЦІЇ

Корупція традиційно розглядається як правопорушення, соціально небезпечне явище або результат недосконалості державних інституцій. Відповідно основний акцент у протидії їй найчастіше робиться на вдосконаленні законодавства, створенні спеціалізованих антикорупційних органів, декларуванні майна, врегулюванні конфлікту інтересів, контролі за діяльністю посадових осіб та встановленні юридичної відповідальності. Безперечно, такі механізми становлять необхідний елемент державної антикорупційної політики. Водночас сама наявність нормативних заборон ще не означає формування суспільного середовища, у якому корупційна поведінка сприйматиметься як неприйнятна. У цьому контексті одним із визначальних чинників ефективності запобігання корупції є правова культура.

Правова культура не може бути зведена лише до знання законодавства або формального визнання необхідності його дотримання. Вона відображає значно складніший комплекс уявлень про право, законність, справедливість, допустимі способи реалізації приватних і публічних інтересів, ставлення до державних інституцій та готовність особи діяти відповідно до правових норм навіть за відсутності безпосереднього контролю. Саме в цьому значенні правова культура набуває безпосереднього антикорупційного змісту. Високий рівень правової культури проявляється не стільки у декларуванні негативного ставлення до корупції, скільки у небажанні особи використовувати корупційні механізми для розв’язання власних проблем.

Особливість корупції полягає в тому, що вона здатна існувати одночасно на нормативному і неформальному рівнях суспільних відносин. На нормативному рівні держава встановлює заборони, обмеження, механізми контролю і санкції. На неформальному рівні можуть існувати практики, які фактично виправдовують відхилення від встановлених правил. У такому середовищі хабар може називатися «подякою», використання службового становища – «допомогою знайомому», конфлікт інтересів – «природною взаємопідтримкою», а обхід встановлених процедур – проявом особистої спритності. Саме така підміна правової оцінки побутовою чи корпоративною доцільністю свідчить про дефіцит правової культури.

Тому принципово важливо розмежовувати формальне знання антикорупційного законодавства та внутрішнє прийняття відповідних правил поведінки. Особа може знати про існування заборони одержання неправомірної вигоди, про необхідність повідомлення щодо конфлікту інтересів чи обмеження, встановлені для публічних службовців, однак це саме по собі не гарантує правомірної поведінки. Вирішальним стає питання про те, чи сприймаються такі вимоги як обов'язкові та справедливі, чи лише як формальні перепони, які за певних обставин можна обійти.

У цьому аспекті корупція є не лише наслідком інституційної слабкості, а й проявом певної моделі правової поведінки. У попередньому дослідженні нами було звернуто увагу на взаємозв'язок правового менталітету, толерантності до порушення закону та поширення корупційних практик [1]. Продовжуючи цю тезу, доцільно наголосити, що правова культура є тією площиною, у якій загальні ментальні установки трансформуються у конкретну поведінку. Якщо правовий менталітет відображає глибинні й історично сформовані уявлення суспільства про право і державу, то правова культура значною мірою проявляється у щоденному виборі особи: дотримуватися процедури чи шукати можливість її обійти, повідомити про порушення чи промовчати, відмовитися від неправомірної пропозиції чи визнати її «звичайною практикою».

Саме тому антикорупційна політика, побудована виключно на загрозі покарання, має обмежені можливості. Репресивний механізм здатний стримувати певну поведінку, однак він не обов'язково змінює ставлення до неї. Якщо людина утримується від корупційної дії лише через ризик викриття, відповідна поведінкова модель зберігається і може реалізовуватися тоді, коли ризик відповідальності оцінюється як незначний. Натомість сформована правова культура передбачає внутрішнє неприйняття корупційної практики незалежно від імовірності зовнішнього контролю.

Це дозволяє говорити про два взаємопов'язані рівні запобігання корупції. Перший є інституційно-правовим і передбачає існування чітких правил, прозорих процедур, контролю та невідворотності відповідальності. Другий – культурно-правовим, тобто пов'язаним із формуванням у суспільстві стійкого переконання в тому, що отримання неправомірної переваги саме по собі є неприйнятним способом реалізації приватного інтересу. Повноцінна антикорупційна політика можлива лише за умови поєднання цих двох рівнів.

З позиції правової культури особливо небезпечним є формування так званої вибіркової нетерпимості до корупції. Її сутність полягає в тому, що суспільство різко засуджує масштабну політичну чи посадову корупцію, але одночасно толерує використання особистих зв'язків, неформальних платежів або інших переваг для вирішення власних повсякденних питань. Така суперечність руйнує універсальність антикорупційного принципу. Правова культура передбачає однакову оцінку корупційного способу отримання неправомірної переваги незалежно від її розміру та від того, чи є особа бенефіціаром відповідної практики.

Водночас формування нульової толерантності до корупції не повинно зводитися до морального осуду людини. Надмірна моралізація проблеми може навіть перешкоджати її належному правовому осмисленню, оскільки переводить дискусію з площини причин і механізмів у площину персонального засудження. Завдання правової культури полягає не у створенні абстрактного образу «доброчесної людини», а у закріпленні зрозумілих моделей поведінки, за яких особа знає, як діяти у ситуації конфлікту інтересів, куди повідомити про порушення, як відмовитися від неправомірної пропозиції та якими законними способами захистити свої права.

У цьому контексті перспективним є перехід від декларативної антикорупційної просвіти до формування практичної культури доброчесності. Її елементами мають бути не лише знання нормативних обмежень, а й розвиток навичок правомірного прийняття рішень, персональної відповідальності, нетерпимості до привілеїв, поваги до процедур та готовності повідомляти про порушення. Важливими інструментами можуть стати моделювання реальних ситуацій, розгляд етичних і правових дилем, інституційні кодекси поведінки, ефективні канали повідомлення про порушення та систематичне обговорення практичних проблем доброчесності.

Отже, правову культуру доцільно розглядати не як допоміжний, а як один із базових компонентів системи запобігання корупції. Закон може визначити заборонену поведінку, інституція – проконтролювати її дотримання, а суд чи інший компетентний орган – застосувати відповідальність. Проте стійкий антикорупційний ефект виникає лише тоді, коли відповідні правові вимоги поступово перетворюються на соціально прийняті стандарти поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Довганич В. А. Правовий менталітет та причини корупції в Україні. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2024. Вип. 18 (30). С. 15–21. DOI: 10.33098/2078-6670.2024.18.30.15-21.

Донченко О. П.,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри теорії права та прав людини
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича,

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ПРАВНИКА: ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ

Динамічні зміни у суспільно-політичному та правовому житті держави висувають високі вимоги до рівня адаптивності та фахової компетентності випускників юридичних факультетів. Традиційні парадигми формальної юридичної освіти, зберігаючи фундаментальний характер, потребують органічного доповнення гнучкими дидактичними інструментами, серед яких ключове місце посідає неформальна освіта. Поєднання академічної підготовки із практико-орієнтованими дистанційними курсами створює синергетичний ефект, сприяючи формуванню у здобувачів вищої освіти як твердих професійних навичок (hard skills), так і системних м’яких навичок (soft skills).

Нормативно-правове підґрунтя функціонування даного інституту закріплено у ч. 3 ст. 8 Закону України «Про освіту», де неформальна освіта визначається як освіта, що здобувається за освітніми програмами, які не передбачають присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але можуть завершуватися присвоєнням професійних або часткових освітніх кваліфікацій [1]. На міжнародному рівні провідна роль неформального навчання активно підтримується інституціями ООН, ЮНЕСКО, Європейського Союзу та Ради Європи. В українському освітньому просторі функціонує низка провідних платформ та інституцій (зокрема, «Prometheus», «Дія.Освіта», «EdEra» тощо), які забезпечують високий рівень доступності та якості сертифікованих освітніх продуктів.

Особистий досвід викладання на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича засвідчує високу ефективність інтегрування профільних онлайн-курсів у структурований процес опанування нормативних та вибіркових навчальних дисциплін. Зокрема, викладання дисципліни «Теорія права» успішно доповнюється опануванням освітнього серіалу «Демократія через дії» на платформі «Дія. Освіта» [2]. Це дає змогу здобувачам поглибити розуміння функціонування демократичних інститутів, механізмів нормотворення, а також практичних процедур захисту прав і свобод людини у разі їх порушення публічною адміністрацією.

У межах вивчення навчальної дисципліни «Філософія права» вагомим доповненням є онлайн-курс «Філософія» на платформі «Prometheus» [3]. Зазначений курс сприяє системному осягненню права як складного соціокультурного феномену крізь призму діалектичного методу пізнання та загальнофілософських категорій, засвоєння яких є фундаментальною передумовою для розуміння сенсу та сутності права.